

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ  
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

---

*Əlyazması hüququnda*

**YUSİFƏLİ LƏTİF OĞLU HƏSƏNOV**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI BEYNƏLXALQ  
İDMAN VƏ TURİZM ƏLAQƏLƏRİ  
SİSTEMİNDƏ (1991-2005-Cİ İLLƏR)**

İxtisas: 5503.02 – Vətən tarixi

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün  
təqdim edilmiş dissertasiyanın

**A V T O R E F E R A T I**

**BAKİ – 2013**

Dissertasiya AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun  
“Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri tarixi” şöbəsində yerinə yetirilmişdir

**Elmi rəhbər:**  
**tarix üzrə elmlər doktoru, professor**

**S.A.Sayadov**

**Rəsmi opponetlər:**  
**tarix üzrə elmlər doktoru, professor**  
**tarix üzrə fəlsəfə doktoru**

**İ.M.Məmmədov**  
**H.A.Ahıyev**

**Aparıcı təşkilat -** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin  
“Azərbaycan tarixi” kafedrası

Müdafiə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 22 fevral 2013-cü il tarixli 95 sayılı əmri ilə Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində yaradılmış 5503.02 – “Vətən tarixi” ixtisası üzrə Dissertasiya şurasının “\_11\_” \_05\_ 2013-cü il tarixli iclasında saat \_\_\_\_\_ keçiriləcəkdir.

**Ünvan:** AZ-1148, Bakı şəhəri, Z.Xəlilov küç. 23

**Dissertasiya ilə Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.**

**Avtoreferat “\_\_\_\_\_” \_\_\_\_\_ 2013-cü ildə göndərilmişdir.**

**Dissertasiya Şurasının elmi katibi,**  
**tarix üzrə elmlər doktoru, professor**

**R.C.Süleymanov**

# I DISSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

**Mövzunun aktuallığı.** Ötən əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında Şimali Azərbaycanda müstəqillik uğrunda ümumxalq hərəkatı başladı. Elə bu dövrdə ortaya atılmış qondarma “Dağlıq Qarabağ problemi” tədricən kəskinləşərək Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi səviyyəsinə qalxdı və ölkəmiz qonşularımız tərəfindən təcavüzkar müharibəyə cəlb olundu. Şübhəsiz ki, doğma torpaqların müdafiəçiləri cərgəsində idmançıların və turizm sahəsində çalışanların da sayı az olmamışdır. Müharibə bütün sahələrə olduğu kimi, Azərbaycan idmanına və turizminə də ağır zərbələr vurdu. Ölkənin neçə-neçə güclü, perspektivli idmançısı, məşqçisi, idman və turizm mütəxəssisi Vətən uğrunda döyüslərdə şəhid oldu. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində yerləşən minlərlə idman meydançası, stadion və zal, saysız-hesabsız idman avadanlığı, onlarla turizm müəssisəsi ermənilər tərəfindən yerlə yeksan edildi.

1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Müstəqilliyin ilk illərində ölkəyə rəhbərlik edənlər respublikada siyasi sabitlik yarada bilmədilər. Siyasi hərə-mərclik və müharibə, torpaqlarımızın işğalı ölkə idmanını xeyli geriyə atdı, bir çox idman bazaları baxımsızlıq üzündən yararsız hala düşdü, onlardan təyinatı üzrə istifadə olunmadı, idman qurğuları və avadanlıqları dağıdıldı. Yüksək idman ustalığına malik perspektivli idmançılar, bacarıqlı idman mütəxəssisləri ölkəni tərk etməyə başladılar. Bir sözlə, idman dövlət qayğısından kənar qaldı.

Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra mövcud iqtisadi və siyasi potensialına söykənərək, milli dövlətçiliyini bütün istiqamətlərdə möhkəmləndirməklə yanaşı beynəlxalq münasibətlər sisteminə daxil olmağa başladı. Respublikamız iqtisadi-siyasi imkanlarından səmərəli istifadə edərək dünya idman və turizm əlaqələrində beynəlxalq hüquq subyekti kimi təmsil olunur, bu sahələrdə hazırladığı strategiyanı uğurla həyata keçirir. Bu nöqteyi-nəzərdən 1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında idmanın və turizmin inkişafı fonunda respublikanın beynəlxalq idman və turizm əlaqələrinin öyrənilməsi problemin əsas hissəsini təşkil edir. Eyni zamanda, yaxın və uzaq dövlətlərlə idman və turizm sahəsində qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın qurulması və inkişaf perspektivlərinin elmi-nəzəri cəhətdən araşdırılması, mövcud problemlər və onların həlli yollarının nəzəri-konseptual baxımdan tədqiqi, görülmüş tədbirlərin və onların nəticələrinin ümumiləşdirilməsi və

obyektiv qiymətləndirilməsi mühüm elmi və əməli əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat işinin aktuallığı, elmi, nəzəri və əməli əhəmiyyəti də onun tarix üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası səviyyəsində yazılmasını şərtləndirir. Bununla yanaşı, 1993-cü ildən sonra idmana və turizmə dövlət qayğısı sahəsində yüksək nailiyyətlərin əldə olunması, Milli Olimpiya Komitəsinin (MOK) yenidən təşkilatlanması və olimpiya oyunlarında Şimali Azərbaycan idmançılarının uğurları, ölkəmizin beynəlxalq və regional idman və turizm təşkilatlarında layiqli təmsil olunması, bu istiqamətdə dünya dövlətləri ilə əlaqələri, idman və turizm sahəsində beynəlxalq idman tədbirlərinin respublikamızda təşkili və respublikamızın beynəlxalq nüfuzunun artmasında və tanınmasında bu sahələrin böyük rol oynaması da problemin aktuallığını şərtləndirən amillərdəndir. Elə bir sıra mötəbər beynəlxalq yarışların Bakıya salınması, Beynəlxalq Olimpiya Təşkilatlarının müxtəlif toplantılarının respublikamızda təşkil olunması bu fikirləri təsdiqləyir. Təbii ki, idmanın inkişafı bir ölkənin hüdudları ilə məhdudlaşa bilməz. MOK öz fəaliyyətində bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Əgər 1997-ci ilin avqustundan-2001-ci ilin martınadək beynəlxalq əlaqələrin yaradılmasına dünya və qitə idman təşkilatları ilə əməkdaşlığın qurulmasına və təcridən inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verilirdisə, 2001-2004-cü illəri əhatə edən olimpiya dövrü yaradılmış əlaqələrin sıx əməkdaşlığa keçməsi ilə səciyyələnmişdir.

Tədqiqat predmeti kimi seçilmiş mövzunun araşdırılması çağdaş Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq idman və turizm əlaqələrinin mahiyyətini dərk etmək, beynəlxalq idman və turizm əlaqələri sistemində Azərbaycanın tutduğu yeri müəyyənləşdirmək imkanı verir.

İkincisi, göstərilən sahədə aparılan elmi araşdırmalar Azərbaycan Respublikasının idman və turizm sahəsində yeritdiyi siyasət konsepsiyasını yeni nəzəri müddəalarla zənginləşdirməklə yanaşı, bu əlaqələrin taktika və strategiyasını başa düşmək, milli-dövlət maraqlarının həyata keçirilməsini təmin etmək baxımından da aktualdır.

Üçüncüsü, dünyada inteqrasiya proseslərinin genişləndiyi, o cümlədən turizmin iqtisadi əhəmiyyətinin artdığı, təmiz ekoloji mühitin get-gedə daraldığı və turizmin böyük üstünlük kəsb etdiyi müasir dünyada ölkəmizin zəngin turizm potensialından istifadə imkanlarının aktuallığı, bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının turizm sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığının mövcud vəziyyəti və gələcək perspektivlərinin elmi təhlili mühüm elmi vəzifələrdən biridir.

Dördüncüsü, Azərbaycan Respublikasının idman və turizm sahəsində regional və beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən dünya dövlətləri ilə əlaqələrinin, bağlanmış müqavilələrin, görülmüş işlərin, dövlətimizin beynəlxalq olimpiya oyunlarında və turizm sərgilərində iştirakının və qazandığı uğurların öyrənilməsi məsələləri böyük aktuallıq kəsb edir.

Beşincisi, Dağlıq Qarabağ müharibəsi nəticəsində Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində idmanın və turizmin maddi-texniki bazasının ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılması, işğal altındakı torpaqlarımızın “müstəqil dövlət”in ərazisi kimi qələmə verilməsi, burada müxtəlif idman tədbirlərinin keçirilməsi, Dağlıq Qarabağdakı turizm obyektlərinin Ermənistan turizm marşrutlarına daxil edilməsi bu istiqamətdə obyektiv tarixi həqiqəti ortaya qoymağı, onları tutarlı elmi dəlillərlə bir daha əsaslandırmağı aktual və əməli bir vəzifəyə çevirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, araşdırılan problem indiyədək istər Azərbaycanda, istərsə də xaricdə ayrıca tədqiqat obyektı olmamışdır. Doğrudur, mövzunun bəzi cəhətlərinə idmana dair publisistik yazılarda toxunulsa da, problemin bütöv və bir sıra ciddi istiqamətlərinin, xüsusilə də turizm sahəsində əlaqələrin mövcud vəziyyətinin və gələcək perspektivlərinin elmi şəkildə araşdırılmasına ciddi ehtiyac duyulur.

Keçmiş Sovet İttifaqında yenidənqurmanın başlanması, fərqli ideoloji sistemdə yaşayan insanlar arasında yeni münasibətlərin qurulması yeni eranın açılmasına səbəb oldu. Hər il ölkəmizdə və xaricdə turizm və idman sahəsində keçirilən çoxsaylı beynəlxalq konfranslar, görüşlər, yarışlar, sərgilər və digər tədbirlər müxtəlif ölkələrdən turistləri vətənimizə cəlb edir, nailiyyətlərimizi görməyə imkan verir, iqtisadi imkanlarımızın genişlənməsinə şərait yaradır.

1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının idman və turizm sahəsində beynəlxalq əlaqələrinin əsas istiqamətlərinin tarixi bu dissertasiya işinin tədqiqat obyektidir. Bu dövrdə separatizm, terror, müharibə və qaçqınlar problemi ilə üzləşməsinə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası iqtisadi yüksəlişə nail olmuş, idman və turizmin inkişafı və təbliği baxımından əhəmiyyətli yol qət etmişdir.

Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Olimpiya Hərəkatına qoşulması, bu sahədə qazandığı uğurlar, respublikada beynəlxalq standartlara cavab verən olimpiya idman qurğularının istifadəyə verilməsi və bütün bunların ölkəmizin idman və idman turizmi əlaqələrində mühüm amilə çevrilməsindən bəhs olunur.

Ölkələr arasında idman və turist mübadiləsi həmin ölkələrin qarşılıqlı münasibətlərindən, xüsusilə də siyasi və iqtisadi münasibətlərindən çox asılıdır. Normal diplomatik münasibətlər, idman və turizm sahəsində saziş və müqavilələrin olması, kommunikasiya və nəqliyyat vasitələrindən birgə istifadə, turist reklamı mübadiləsi və s. ölkələr arasında turist axınının və idman əlaqələrinin güclənməsinə səbəb olur. Məhz buna görə də Azərbaycan Respublikasının Avropa, Rusiya və digər MDB ölkələri, Türkiyə, İran, Pakistan, Çin və ərəb ölkələri ilə idman və turizm əlaqələri tarixinin seçdiyimiz zaman kəsiyində də öyrənilməsi son dərəcə aktual elmi vəzifədir və böyük əməli-siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

**Tədqiqatın xronoloji çərçivəsi.** 1991-ci ildən 2005-ci ilədək olan dövrü əhatə edir. Dövlət müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq aləmə inteqrasiyası prosesinin başlanmasından onun regionda və dünyada real siyasi və iqtisadi qüvvəyə çevrilməsinə qədər keçdiyi yol ardıcıl şəkildə göstərilmişdir. Bu çərçivə təkcə idman və turizm sahəsində deyil, digər sahələrdə də Azərbaycan Respublikasının yeni inkişaf mərhələsinə daxil olması ilə nəticələnən tarixi hadisələrin gedişini izləməyə imkan verir. 1991-2005-ci illər, həqiqətən də, Azərbaycan Respublikası üçün qəti dəyişikliklər dövrü oldu. 1997-ci ildə İ.H.Əliyevin MOK-a prezident seçilməsi Olimpiya Hərəkatının ölkəmizdə yeni bir vüsət almasına təkan verdi.

**Mövzunun öyrənilmə dərəcəsi.** Qeyd etmək lazımdır ki, indiyədək idman və turizm əlaqələri sahəsində Azərbaycan Respublikasının fəaliyyətini bütövlükdə əhatə edən xüsusi elmi tədqiqat işi yazılmamışdı. Doğrudur, bəzi müəlliflər öz monoqrafiyalarında və dərs vəsaitlərində Azərbaycan Respublikasının idman və turizm əlaqələrini işıqlandırmaq baxımından müəyyən cəhdlər göstərmiş və qüvvə sərf etmişlər. Onlar bu məsələyə başqa aspektlərdən yanaşsalar da, həmin əsərlərdə qiymətli faktoloji materiallar verilmişdi. Bu əsərlər arasında idman tarixi üzrə A.Abiyev və D.Quliyevin “Helsinkiyə başlayan yol...” (bu kitabda idmançılarımızın ilk təmsil olunduğu 1952-ci il olimpiya oyunlarından 2000-ci il Sidney oyunlarına qədərki tarixdən və qazanılan uğurlardan bəhs olunur), A.Əliyev və D.Quliyevin “Bədən tərbiyəsi və idman tarixi” (bu dərslikdə yuxarıda qeyd olunan kitablardan fərqli olaraq dünyada bədən tərbiyəsi və idmanın tarixindən, həmçinin ölkəmizdə bu sahənin inkişafından bəhs olunur), A.Əliyev və N.Əsgərovanın “Müstəqil Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi (1991-2006)” (müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında idmanın inkişafından və

bu sahəyə dövlətin qayğısından bəhs olunur), E.Acalov, Ş.Əzizova və V.Əkbərovun "Bədən tərbiyəsi və idman tarixi" (bu əsərdə də ümumdünya və Azərbaycan idmanının inkişafı tarixinə toxunulur), D.Quliyev və A. Səfərovanın "Azərbaycan idmanının dünəni və bu günü" (bu kitabın adı onun elə məzmunundan, yəni ölkə idmanının keçdiyi şərəfli idman tarixindən bəhs edir), D.Quliyevin "Azərbaycan idmançıları olimpiya oyunlarında (1952-2008)" (adından da göründüyü kimi ölkəmizin idmançılarının SSRİ tərkibində və müstəqillik illərində olimpiya oyunlarında iştirakından bəhs edilir), "Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı (1970-2000)" (Heydər Əliyevin Azərbaycan idmançılarına göstərdiyi diqqət və qayğı, idman sahəsində dahi şəxsiyyətin apardığı siyasət öz əksini tapmışdı), "Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi 1900-2000" (düz bir əsr ərzində ölkəmizdə idmanın inkişaf tarixindən və idmançılarımızın olimpiya oyunlarında uğurlarından bəhs edilir) və digər əsərləri qeyd etmək lazımdır<sup>1</sup>. Turizm sahəsində isə ilk növbədə C.Məmmədov, H.Soltanova və S.Rəhimovun "Beynəlxalq turizmin coğrafiyası" (turizmin yaranması tarixindən və beynəlxalq

---

<sup>1</sup>Abiyev A., Quliyev D. Helsinkidən başlayan yol... Bakı: Adiloğlu, 2002, 96 s.; Əliyev A., Quliyev D. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi. Bakı: Kamran-V, 2005, 332 s.; Əliyev A.Ə., Əsgərova N. Müstəqil Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi (1991-2006). Bakı: Müəllim, 2007, 188 s.; Acalov E, Əzizova Ş., Əkbərov V. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi. Bakı: Müəllim, 2007, 196 s.; Quliyev D.Q., Səfərova A.Z. Azərbaycan idmanının dünəni və bu günü. Bakı: Təknur, 2003, 320 s.; Quliyev D.Q. Azərbaycan idmançıları Olimpiya Oyunlarında (1952-2008). Bakı: Təknur, 2008, 148 s.; Quliyev D.Q. Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı (1970-2000). Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2000, 181 s.; Quliyev D.Q. Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi (1900-2000). Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004, 220 s.; Əliyev A., Qasimov Ə., Əsgərova N. Yay Olimpiya Oyunları tarixindən (1948-2008): II hissə, Bakı: Müəllim, 2010, 212 s.; Əliyev A., Qurbanov X., Quliyev R., Cəlilova N. Qış Olimpiya Oyunlarının tarixindən (1924-2006-cı illər). Bakı: Müəllim, 2007, 124 s.

turizmdən bəhs olunur) , İ.Hüseynov və N.Əfəndiyevanın “Turizmin əsasları” (turizmin bir elm kimi müxtəlif sahələrindən bəhs edir) adlı dərs vəsaitini, C.Məmmədovun və B.Bilalovun “Azərbaycanda gəlmə turizm və onun inkişaf yolları” (bu monoqrafiyada dünya miqyasında turizmin hazırkı vəziyyətindən, ölkəmizdə gəlmə turizmin problemlərindən və Azərbaycanda mövcud olan turist marşrutlarından danışılır), V.Zeynallının “Azərbaycanda turizm sistemi fəaliyyətinin və idarə olunmasının iqtisadi-coğrafi problemləri”, A.Əhmədov, E.Hacıyev və Z.Zamanovun “Beynəlxalq turizm” (beynəlxalq turizmin dünyadakı müasir vəziyyətindən bəhs edilir), S.Yeqlanlı və E.Hacıyevin “Beynəlxalq turizm və Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişafı” (monoqrafiyada beynəlxalq turizmdən və Azərbaycanda turizmin inkişafından, turizmin maliyyələşdirilməsində, investisiyaların qoyulmasından və s. bəhs edilir) adlı monoqrafiyalarını, V.Dərgahovun “Azərbaycanın Xəzərsahili bölgəsinin rekreasiya-turizm ehtiyatları” (dissertasiyada ölkəmizin dənizsahili bölgələrində turizmin imkanlarından və inkişaf perspektivlərindən bəhs edilir) mövzusunda dissertasiyasını göstərmək olar<sup>1</sup>. Bu əsərlər turizm və idman sahəsində artan elmi-pedaqoji tələbatı ödəmək məqsədilə, Azərbaycanda turizmin inkişaf etdirilməsinin dövlətimiz üçün çox vacib olduğu faktı əsas tutularaq yazılmışdır. Həmin əsərlərdəki nəzəri məsələlər, ən başlıcası isə əməli tövsiyələr dissertasiya işində nəzərə alınmışdı.

Lakin adlarından da görüldüyü kimi bu əsərlərin heç biri bizi maraqlandıran problemi bizim dissertasiya üçün seçdiyimiz xronoloji çərçivədə tədqiq etməmişdir (bu, heç onların qarşılıqlarına qoyduqları elmi, pedaqoji, publisistik vəzifələrə heç daxil də deyildi) və elə bu vəziyyət də

---

<sup>1</sup> Məmmədov C.A, Soltanova H.B., Rəhimov S.H. Beynəlxalq turizmin coğrafiyası. Bakı: R.N.Novruz-94, 2002, 547 s.; Hüseynov İ., Əfəndiyeva N. Turizmin əsasları. Bakı: Mars-print, 2007, 442 s.; Məmmədov C.A, Bilalov B.Ə. Azərbaycanda gəlmə turizm və onun inkişaf yolları. Bakı: Mütərcim, 2004, 212 s.; Ахмедов А.И., Гаджиев Э.М., Заманов З.А. Международный туризм. Баку: Сада, 2000, 139 с.; Еганлы С.Т., Гаджиев Э.М. Международный туризм и развитие туризма в Азербайджанской Республике. Баку: Полиграф, 2003, 292 с.; Yeqlanlı S.T., Hacıyev E.M. Turizm. Bakı: ABU, 2006, 324 s.; Dərgahov V. Azərbaycanın Xəzərsahili bölgəsinin rekreasiya-turizm ehtiyatları. Bakı: Sabah, 2003, 132 s.; Qurbanov F.İ. Azərbaycanda turizmin inkişaf problemləri. Bakı: Adilöglü, 2007, 344 s.



seçilmiş zaman kəsiyində həmin problemin mövcud dissertasiya üçün mövzu kimi seçilməsini şərtləndirmişdi.

**Tədqiqatın mənbə bazası.** Bu dissertasiya işinin qaynaq bazasını təşkil edən mənbələri biz şərti olaraq dörd qrupa ayırırıq. I qrupu Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin, Turizm Baş İdarəsinin, Milli Olimpiya Komitəsinin, Dövlət Statistika Komitəsinin sənədləri, Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin və Beynəlxalq Turizm Təşkilatının hesabat materialları təşkil edir.

II qrup Azərbaycan Respublikasının idman və turizm sahəsində bağladığı saziş və müqavilələrdən, həmçinin iqtisadi, elmi-texniki, mədəni əməkdaşlıq üzrə komissiyaların sənədlərindən, idman və turizm sahəsində ölkələrarası əlaqələrə dair hesabatlardan ibarətdir.

Tədqiqat işində təhlil edilən mənbələrin III qrupuna idman və turizmə dair dövlət qanunları, idman və turizmin inkişafına dair dövlət proqramları, hər il təşkil olunan Azərbaycan Beynəlxalq Turizm Sərgisinin materialları daxildir.

Mənbələrin IV qrupunu kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş sənədlər və materiallar təşkil edir. Bunlar əsasən “İdman”, “Olimpiya”, “Turizm yenilikləri”, ”Wto news“, “Azərbaycan”, “Xalq” qəzetləri və «Панорама Азербайджана», “Olimpiya” jurnallarında dərc olunmuş yazılardır.

Onu da qeyd etmək ki, adı çəkilmiş qaynaqların materiallarının bir hissəsi müvafiq idarə və təşkilatların cari arxivlərindən əldə olunmuşdur.

Sadalanan qaynaqlar Azərbaycan Respublikasında idman və turizm sahəsində 1991-2005-ci illərdə mövcud olmuş vəziyyətin başlıca xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmağa, ölkəmizin bu sahədə yürütdüyü siyasəti ardıcıl olaraq izləməyə, qazanılmış uğurları dəyərləndirməyə, bu sahələrin gələcək perspektivlərini müəyyənləşdirməyə şərait yaradır.

**Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri.** Bu dissertasiyada 1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında idman və turizmin vəziyyəti, ölkəmizin bu sahədəki beynəlxalq əlaqələri, bu istiqamətdə müxtəlif dövlətlərlə bağlanmış müqavilələr, onların yerinə yetirilməsi və Olimpiya oyunlarında, turizm sərgilərində iştirakının əhəmiyyətli nəticələrini təhlil etmək qarşıya məqsəd qoyulmuşdu. Bu əsas elmi məqsədə nail olmaq üçün dissertasiyada aşağıdakı konkret vəzifələri həll etməyə çəhd göstərilmişdi:

-Azərbaycanda idman və turizm sahəsində əldə olunan nailiyyətlərin ötəri xarakter daşmadığını vurğulamaq, idman və turizmin inkişaf etdirilməsinin son dərəcə zəruri olduğunu əsaslandırmaq;

-Müasir dünyada idman və turizm əlaqələrinin qarşılıqlı surətdə faydalı olmasının üstünlüyünü göstərmək;

-Ölkəmizin idman və turizm potensialının dünyaya tanıtılması prosesini izləmək, dövlətimizin idman və turizm sahəsində yürütdüyü siyasətin bu sahəyə təsiri məsələlərini, Azərbaycanın beynəlxalq idman və turizm əlaqələrinin xarakterini tədqiq etmək, terrorizm və separatizmlə üzləşmiş Azərbaycanın idman və turizm sahəsində uğurlu əlaqələrinin genişlənməsi prosesində ideoloji amilin rolunu əməli şəkildə qiymətləndirmək;

-İdman və turizm əlaqələri sistemində Azərbaycan Respublikasının gündən-günə daha da möhkəmlənən nüfuzunu təhlil etmək, ölkəmizin Beynəlxalq Olimpiya Hərəkətinə qoşulmasının və bu hərəkətdə uğurlu iştirakının ölkənin tanınmasında müstəsna əhəmiyyətini təsdiq etmək;

-Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişaf etdirilməsinin iqtisadi əhəmiyyətini açıb göstərmək;

-Azərbaycan Respublikasının idman, turizm və olimpiya oyunlarındakı uğurlarını təhlil edib qiymətləndirmək;

-Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq turizm sahəsində yürütdüyü rəsmi siyasətin xüsusiyyətlərini, bu siyasi xəttin əməli, siyasi-iqtisadi və ideoloji əhəmiyyətini açıb göstərmək;

**Dissertasiya işinin metodoloji əsası.** Dissertasiya işində qarşıya qoyulan məsələləri tədqiq edərkən mövcud fakt və hadisələrin müqayisəli təhlilinə üstünlük verilmiş, nəzəri yanaşma metodu əsas götürülərək tarixilik prinsipinə əməl olunmuşdur. Problemə belə yanaşma Azərbaycan dövlətinin idman və turizm sahəsində yeritdiyi siyasəti obyektiv mövqedən təhlil etməyə imkan verir. İdman və turizm sahəsində bağlanmış bəzi dövlətlərarası saziş və müqavilələrin bəndlərinin yerinə yetirilməməsi dissertasiyada öz əsaslı təhlilini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasında idman və turizmin inkişafına dair dövlət proqramları tədqiqatın metodoloji bazasının əsas təməlini təşkil edir. Bu sənədlərdə idman və turizmin yüksək inkişaf səviyyəsinə qaldırılması məsələsi daha aydın şəkildə öz əksini tapmışdı.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi** ondadır ki, burada Azərbaycan Respublikasının idman və turizm əlaqələrinin həm nəzəri əsasları təhlil edilmiş, həm də ilk dəfə olaraq bu probleme ümumiləşdirilmiş şəkildə diqqət yetirilmiş, eyni zamanda, idman və turizm əlaqələrində fəaliyyətin tənqidi təhlili verilmişdir.

Tədqiqat işində Azərbaycan Respublikasında idmanın və turizmin inkişafını şərtləndirən və təmin edən aşağıdakı məsələlər nəzərdən keçirilmişdir: idman və turizm təşkilatlarının bütün strukturunun yaradılması, idman və turizm sahəsində maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, bu məqsədlə dövlət proqramlarının hazırlanması, regional və beynəlxalq idman və turizm təşkilatları ilə əlaqələrin qurulması və ölkəmizin bu təşkilatlarda fəal iştirakı, müxtəlif ölkələrlə müvafiq müqavilələrin bağlanması.

Artıq yuxarıda qeyd olunduğu kimi Azərbaycan Respublikasında idman və turizmin, xüsusilə idmanın inkişafına və Olimpiya Hərəkatının genişlənməsinə dair xeyli əsər vardır. Lakin indiyədək tarixi baxımdan çox qısa, qazanılan nailiyyətlər baxımından isə çox parlaq olan bu dövrə dair xüsusi elmi əsər yazılmamışdır.

Bu tədqiqat işi Azərbaycan Respublikasının idman və turizm sahəsində əlaqələrinin elmi üslubda araşdırılmasına yönəldilmişdir. Müxtəlif ölkə və təşkilatlarla bağlanmış müqavilələrin, sazişlərin və uyğun olaraq hökumətlərarası komissiyanın idman və turizm sahəsində gördüyü işlərin nəticələri bu dissertasiyada ətraflı şəkildə nəzərdən keçirib qiymətləndirilmişdir.

**Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti.** Dissertasiyanın əsas müddəa və nəticələrindən Azərbaycan tarixinə dair tədqiqatların aparılmasında, elmi-pedaqoji fəaliyyətdə, yəni beynəlxalq əlaqələr tarixi və nəzəriyyəsi, Vətən tarixi və regionşünaslıq ixtisasları üzrə bakalavr və magistr pillələrində kadrların hazırlanmasında, habelə Azərbaycan diplomatlarının əməli fəaliyyətində istifadə oluna bilər.

Eyni zamanda, dissertasiyanın yekun hissəsində şərh edilən məsələ və problemlər parlament deputatlarının qanunyaradıcılığı fəaliyyətində də gərəkli ola bilər.

**Dissertasiya işinin aprobasiyası.** Əsərin məzmunu respublikamızda və xaricdə çap edilən jurnallarda, eyni zamanda elmi konfrans materiallarında dərc edilmişdir. Dissertasiya işinin mövzusu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun Elmi Şurası tərəfindən təsdiq olunub, dissertasiya həmin İnstitutun “Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri tarixi” şöbəsində yerinə yetirilmiş və “Azərbaycan Respublikası tarixi”, “Əliyevşünaslıq” şöbələri ilə 23 aprel

2010-cı il və 26 yanvar 2011-ci il tarixli birgə iclaslarında iki dəfə müzakirə olunaraq müdafiəyə təqdim edilmişdir.

**Dissertasiyanın quruluşu.** Dissertasiya “Giriş”, iki fəsil, “Nəticə”, habelə istifadə olunmuş mənbə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

## II DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

“Giriş”də mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, onun xronoloji çərçivəsi və öyrənilmə səviyyəsi şərh edilmiş, tədqiqatın məqsədi, vəzifələri və metodoloji əsası müəyyənləşdirilmiş, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti göstərilmişdi.

**“Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında idmanın vəziyyəti və respublikanın beynəlxalq əlaqələrində onun yeri”** adlanan birinci fəslinin ilk paragrafı **“Azərbaycan Respublikasında idmanın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi”** probleminin tədqiqinə həsr olunub. Bu paragraf SSRİ tərkibində Azərbaycan Respublikası idmanı və müstəqilliyin ilk illərində müharibənin ölkə idmanına və onun maddi-texniki bazasına vurduğu zərərin təhlili ilə başlayır. Daha sonra idmanın maddi-texniki bazasının gücləndirilməsinə yönəldilmiş siyasətin əməli təzahürü şərh olunur<sup>1</sup>. Həmin dövrdə dövlətin idman siyasəti yeni idman məktəblərinin açılmasına, köhnəlmiş idman qurğularının bərpasına, yeni idman obyektlərinin istifadəyə verilməsinə, müxtəlif idman yarışlarının keçirilməsinə, olimpiya idman növləri ilə yanaşı, qeyri-olimpiya, o cümlədən zehni bacarıq, istedad tələb edən idman növlərinin tərəqqisinə xüsusi diqqət yetirilməsinə yönəldilmişdi.

Ölkəmizdə ilk dəfə olaraq 1994-cü il iyulun 26-da Gənclər və İdman Nazirliyi yaradılmış, 23 dekabr 1997-ci ildə bütün idman mütəxəssislərinin, idman təşkilatlarının gözlədiyi “Bədən tərbiyəsi və idman haqqında” qanun qəbul edilmişdi<sup>2</sup>. 3 fevral 2000-ci ildə Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş “Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına dair dövlət proqramı” ölkə vətəndaşlarının bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq hüquqlarını qorumuş və Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idman sisteminin fəaliyyəti və inkişafı üçün hüquqi zəmin yaratmışdı.

**I fəslin II paragrafı “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq idman əlaqələri”** adlanır. Bu fəsildə 1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının dünya dövlətləri və beynəlxalq idman təşkilatları ilə idman

---

<sup>1</sup> Heydər Əliyev və Azərbaycan idmanı / Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi. Bakı: Turan Evi, 2004, s. 119-121

<sup>2</sup> Bədən tərbiyəsi və idmanla bağlı hüquqi sənədlər: Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərman və sərəncamları, qanunlar, dövlət proqramları, qərarlar, qayda və normativlər (1994-2008-ci illər). / Bakı: Avropa, 2008, s. 165.

əlaqələrindən bəhs olunur. Bütövlükdə Azərbaycan Respublikasının idman əlaqələrini üç hissəyə-dünya dövlətləri, beynəlxalq və regional təşkilatların müvafiq qurumları və idman təşkilatları ilə əlaqələrinə bölmək olar. Çağdaş dövrdə bu işi həyata keçirmək üçün BMT, o cümlədən UNESCO, Avropa Şurası, Avropa Birliyi, Avropa Gənclər Forumu, Avropa İdman Konfransı, BOK, ÜTT və b. beynəlxalq təşkilatların proqramlarına qoşulmaq, xarici ölkələrin, xüsusən MDB ölkələrinin müvafiq qurumları ilə birbaşa əlaqələr yaratmaq əsas vəzifələrdən biri olmuşdu<sup>1</sup>.

Mühüm beynəlxalq təşkilatların üzvü olan Fransa, İngiltərə, Almaniya, İtaliya və Avstriyanın dəstəyinə ölkəmizin ciddi şəkildə ehtiyacı olduğu üçün respublika rəhbərliyi bu ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi fikir verirdi. Bu əlaqələrdə idmanın da payı az olmamışdır və ölkəmizin idman sahəsində fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri də beynəlxalq əlaqələrin qurulması idi. Bu, ölkə həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına, idmançılarımızın, mütəxəssislərimizin, idman xadimlərimizin beynəlxalq yarışlarda və digər tədbirlərdə iştirakına şərait yaradılmasına, əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsinə xeyli kömək edirdi<sup>2</sup>.

Tədqiqat dövründə Azərbaycan Respublikası ilə Rumıniya, Polşa, Macarıstan, Çexiya, Sloveniya, Xorvatiya, Finlandiya, Yunanıstan və Bolqarıstanın arasındakı beynəlxalq idman əlaqələri də diqqəti cəlb edir<sup>3</sup>. Bu ölkələrlə idman əlaqələri inkişaf etdirilmiş, idman qurumlarının nümayəndələri vaxtaşırı Azərbaycan Respublikasında keçirilən idman

---

<sup>1</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi. Arayışlar qovluğu. "Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin fəaliyyəti dövründə (1994-2004) beynəlxalq əlaqələr sahəsində görülmüş işlər barədə arayış".

<sup>2</sup> Yenə orada. Böyük Britaniya ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Fransa Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Almaniya ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. İtaliya Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Avstriya Federativ Respublikası ilə əlaqələr qovluğu.

<sup>3</sup> Yenə orada. Finlandiya Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Macarıstan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Polşa ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Rumıniya ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Sloveniya və Xorvatiya Respublikaları ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Yunanıstan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Bolqarıstanla əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Çexiya Respublikası ilə əlaqələr qovluğu.

tədbirlərinə, ölkəmizin idmançıları isə bu ölkələrdə keçirilən idman yarışlarına dəvət olunmuşlar.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası ilə qardaş Türkiyə arasında beynəlxalq idman əlaqələri, təbii ki, xüsusi maraq kəsb edir. Ölkələrimiz arasında qardaşlıq və dostluq əlaqələrinin, ələlxusus gənclər, idman və turizm sahəsindəki əlaqələrin genişlənməsi xüsusi əhəmiyyətə malik olduğundan hər iki dövlət bu sahələrə ciddi diqqət yetirmişdi. Bu əlaqələrin güclənməsi və inkişafı baxımından Türkiyə-Azərbaycan arasında 9 fevral 1994-cü il fevralın 9-da və 1996-cı il fevralın 4-də imzalanmış idman sahəsində əməkdaşlığa dair saziş və protokolun əhəmiyyəti böyük olmuş<sup>1</sup>. Türkiyə-Azərbaycan idman əlaqələrində hər iki ölkənin dövlət başçılarının da qarşılıqlı səfərləri az rol oynamamışdı. İdman sahəsində əlaqələri daha da genişləndirmək məqsədilə 9 fevral 1994-cü ildə imzalanmış protokola əlavə olaraq 1997-ci il mayın 5-də yenə də Ankarada “Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Türkiyə Respublikası hökuməti arasında gənclər və idman sahəsində əlavə protokol” imzalanmışdı<sup>2</sup>. Məhz bu saziş ölkələrimiz arasında gənclər və idman sahəsində əməkdaşlığın artmasına və möhkəmləndirilməsinə böyük imkanlar yaratmışdı<sup>3</sup>. Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə arasında idman əlaqələri təkcə ikitərəfli əsas üzərində deyil, həm də onların üzv olduğu müxtəlif təşkilatlar çərçivəsində aparılmışdı.

Bu dövrdə Azərbaycan Respublikası ilə ABŞ arasında beynəlxalq idman əlaqələri də xüsusi əhəmiyyətə malik olmuşdur. Ancaq ABŞ ilə Azərbaycan Respublikasının məsafəcə bir-birindən uzaqda yerləşməsi idman sahəsində sıx əlaqələr yaradılmasına xeyli çətinlik törədir. Buna baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının idman qurumları ABŞ-ın əlaqədar qurumları ilə əlaqələr yaratmış və idmançılarımızın müxtəlif tədbirlərdə iştirak etməsi üçün bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışmışlar<sup>4</sup>. Azərbaycan-ABŞ idman əlaqələri idmanın müxtəlif sahələrini əhatə etmişdi. Lakin düşünürük ki, bu əlaqələrin həmin miqyasını heç bir vaxtla qənaətbəxş saymaq olmaz. Çünki həmin əlaqələrin daha geniş və dərin olması üçün kifayət qədər potensial vardır.

---

<sup>1</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi Türkiyə ilə əlaqələr qovluğu №1, v.6 (Yığım müəllifindir).

<sup>2</sup> Yenə orada. Türkiyə ilə əlaqələr qovluğu №2, v.17 (Yığım müəllifindir).

<sup>3</sup> Yenə orada, v.18

<sup>4</sup> Yenə orada. ABŞ ilə əlaqələr qovluğu, v. 1-6 (Yığım müəllifindir).

Tədqiq olunan dövrdə Azərbaycan Respublikası ilə MDB (ölkəmiz 1993-cü ilin sentyabrında bu təşkilata daxil olmuşdu) ölkələri, o cümlədən Rusiya Federasiyası arasında beynəlxalq əlaqələr, həmçinin idman əlaqələri miqyasına və intensivliyinə görə xüsusilə fərqlənmişdi<sup>1</sup>. Bu da səbəbsiz deyildir. Çünki Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası və digər sabiq müttəfiq respublikalar arasında idman əlaqələri hələ SSRİ dövründə çox geniş və güclü olmuşdu. Bu əlaqələr müstəqillik illərində, əvvəlki illərlə müqayisə ediləcək səviyyədə olmasa da, davam etdirilmişdi<sup>2</sup>. Azərbaycan tərəfi MDB ölkələrinin müvafiq qurumlarını əməkdaşlıq proqramları çərçivəsində respublikamızda keçirilən beynəlxalq idman tədbirlərinə dəvət etmişdi<sup>3</sup>. Belə hallarda yaşayış və ölkədaxili nəqliyyat xərclərini Azərbaycan tərəfi öz üzərinə götürmüşdü. Bunlara misal olaraq iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı H.Aslanovun xatirəsinə həsr olunmuş cüdo üzrə beynəlxalq turniri, Qarabağda şəhid olmuş beynəlxalq dərəcəli idman ustası R.İsmaylovun xatirəsinə həsr edilmiş sambo üzrə beynəlxalq turniri, Ə.Çoudrinin kuboku uğrunda boks üzrə beynəlxalq turniri, dünya azərbaycanlılarının həmrəylik gününə həsr edilmiş mini futbol üzrə beynəlxalq turniri və b. göstərmək olar.

Azərbaycan Respublikası ilə Asiya və Afrika ölkələri arasında beynəlxalq idman əlaqələrinə gəldikdə isə demək lazımdır ki, ölkəmizlə Çin Xalq Respublikası arasında əməkdaşlığın əsası respublika prezidenti H.Ə.Əliyevin 1994-cü ildə martın 7–11-də Çinə səfəri zamanı qoyulmuşdu<sup>4</sup>. Bu səfər zamanı Azərbaycan Respublikası ilə ÇXR arasında dostluq münasibətlərinin əsasları haqqında birgə bəyanat qəbul edilmiş və bir sıra sahələrdə əməkdaşlıq haqqında hökumətlərarası sazişlər imzalanmışdı. Məhz bundan sonra Azərbaycan Respublikası ilə Ümumçin Gənclər

---

<sup>1</sup> Yenə orada. Rusiya Federasiyası ilə əlaqələr qovluğu №1, №2; Yenə orada. Belarusiya Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Qazaxıstan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Gürcüstan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Ukrayna Respublikası ilə əlaqələr qovluğu №1, №2; Yenə orada. Qırğızıstan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Türkmənistan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Özbəkistan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu №1, №2

<sup>2</sup> Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsi 10 il: Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsinin 10 illik yubileyinə həsr olunmuş nəşr. Bakı: Olimpiya, 2002, s. 407.

<sup>3</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi Rusiya Federasiyası ilə əlaqələr qovluğu №2, v. 45, 50, 51, 56, 59 (Yığım müəllifindir).

<sup>4</sup> Yenə orada. Çin Xalq Respublikası ilə əlaqələr qovluğu №1, v.1.



Federasiyası, Çinin Dövlət İdman Baş İdarəsi, Azərbaycan və Çin idmançıları arasında əməkdaşlıq əlaqələri daim inkişaf etmiş və genişlənməmişdi<sup>1</sup>.

Dünyanın ən aparıcı dövlətlərindən biri olan Yaponiya ilə idman sahəsində əməkdaşlığa Azərbaycan idmançıları həmişə böyük əhəmiyyət vermişlər. Yaponiyanın bir sıra qurum və təşkilatları ilə birgə layihələrdə, eləcə də Azərbaycan və Yaponiya idmançıları qarşılıqlı olaraq hər iki dövlətin ərazisində keçirilən idman yarışlarında fəal iştirak etmiş, birgə təlim-məşq toplanışları həyata keçirmiş, gənclərimiz müxtəlif proqramlar çərçivəsində Yaponiyaya səfərlər etmişlər<sup>2</sup>.

Azərbaycan Respublikası ilə Pakistan İslam Respublikası arasında beynəlxalq idman əlaqələri də öz miqyasına görə diqqəti cəlb edir. Bu dövlətlər arasında 30 oktyabr 1995-ci ildə Bakıda imzalanmış “Mədəni, elmi və humanitar əlaqələr haqqında saziş”in səkkizinci maddəsində tərəflər idman, turizm sahəsində əməkdaşlığı inkişaf etdirməyi, gənclər təşkilatları, qadın cəmiyyətləri və başqa qeyri-hökumət təşkilatları arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə kömək etməyi qərara almışdılar. Bu sazişin yerinə yetirilməsi və genişmiqyaslı qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın təşviq edilməsi məqsədilə hər iki tərəf Azərbaycan–Pakistan birgə komissiyasının yaradılması haqqında 9 sentyabr 1995-ci ildə Bakıda razılığa gəlmişdir. 1996-cı il aprelin 10-da İslamabadda idmana aid Anlaşma Memorandumu imzalanmışdı<sup>3</sup>.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ərəb dünyası ilə də əlaqələr (o cümlədən idman sahəsində) qurmuşdur. Bu istiqamətdə İraq, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Qətər, İordaniya, Misir, Liviya ilə də əlaqələr yaradılmış və müəyyən irəliləyişlər əldə olunmuşdu<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Yenə orada. Çin Xalq Respublikası ilə əlaqələr qovluğu №2.

<sup>2</sup> Yenə orada. Yaponiya ilə əlaqələr qovluğu, v.4 (Yığım müəllifindir).

<sup>3</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi Pakistan İslam Respublikası ilə əlaqələr qovluğu “Azərbaycan və Pakistan arasında bədən tərbiyəsi və idman sahəsində əməkdaşlığa dair məlumat”.

<sup>4</sup> Yenə orada. İraq Respublikası ilə əlaqələr qovluğu, v.1 (Yığım müəllifindir); Gənclər və İdman Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi cari arxiv sənədləri (2005-ci ildən sonra); Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi cari arxiv sənədləri (2009-cu il); İordaniya Səfirliyinin cari arxiv sənədləri: İordaniya–Azərbaycan əlaqələri; Misir Səfirliyinin mədəniyyət mərkəzi: Azərbaycan Respublikası və Misir Ərəb Respublikası arasında mədəniyyət və turizm sahələrində ikitərəfli əməkdaşlıq barədə arayış; Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi

Məlumdur ki, beynəlxalq əlaqələrimizdə İsrail dövlətinin özünəməxsus yeri vardır. Tədqiqat üçün seçdiyimiz dövrdə bu dövlətlə də idman əlaqələrimiz böyük maraq kəsb etmişdi. Lakin bu sahədə əlaqələrimiz digər sahələrlə müqayisədə çox zəif olmuşdu<sup>1</sup>.

Azərbaycan dövləti müxtəlif əlaqələr kontekstində bizimlə yaxın qonşu olan İranla beynəlxalq idman əlaqələrinə xüsusi əhəmiyyət vermişdir. İranın gənclər və idman təşkilatları ilə əlaqələrin əsası mərhum prezident H.Ə.Əliyevin 1994-cü ilin iyulunda Tehrana səfəri zamanı qoyulmuş, bu əlaqələr Azərbaycan Respublikası və İran hökumətləri arasında elm, mədəniyyət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq haqqında 1994–1996-cı illər üçün nəzərdə tutulmuş protokola əsasən tənzim edilməyə başlamışdı<sup>2</sup>. Daha sonra iki dövlət arasında 9 dekabr 1994-cü ildə mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş imzalanmışdır. Dövlətlərarası hüquqi sənədlərin məğzinə uyğun olaraq 23 yanvar 1995-ci ildən ölkəmizin cüdo üzrə yığma komandası İranda keçirilən “Dəheyə Fəcr” beynəlxalq turnirində iştirak etmişdi. Ümumiyyətlə, ölkəmizin müxtəlif idman növləri üzrə yığma komandaları hər il İslam inqilabının ildönümünə həsr edilmiş beynəlxalq “Fəcr” turnirində, həmçinin sərbəst və yunan-Roma güləşi növləri üzrə Tehrandə keçirilən “Taxtinin” kuboku uğrunda beynəlxalq turnirdə müntəzəm iştirak etmişlər. Bununla yanaşı qeyd etmək vacibdir ki, əməkdaşlığa zərər vuran hallar da mövcud olmuşdu. Belə ki, qondarma “Dağlıq Qarabağ Respublikası” hökuməti tərəfindən bu qurumun mövcudluğunu dünya ictimaiyyətinin beyninə yeritmək məqsədilə 8–18 mart 2004-cü ildə beynəlxalq şahmat yarışının keçirilməsi və İran idmançılarının bu yarışda iştirakı buna misal ola bilər [82, v.21]. Bununla əlaqədar Azərbaycan tərəfi İranla yanaşı bu tədbirdə iştirak edən digər ölkələrin müvafiq qurumlarına da idmançılarını geri çağırmaqları haqqında məktub göndərmişdi.

I fəslin “**Azərbaycan Respublikası və dünya olimpiya hərəkəti**” adlanan III paragrafında 1991-2005-ci illərdə respublikamızın dünya olimpiya hərəkətində iştirak tarixi, yeri və rolu tədqiq olunmuşdu.

1992-ci ildə ölkədə respublikamızın milli federasiyalarının və Milli Olimpiya Komitəsinin (MOK) yaranması zərurəti də dövlətin

---

Liviya Ərəb Sosialist Xalq Cəmahiriyyəsi ilə əlaqələr qovluğu; Yənə orada. Misir Ərəb Respublikası ilə əlaqələr qovluğu.

<sup>1</sup> Yənə orada. İsrail Respublikası ilə əlaqələr qovluğu.

<sup>2</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi İran İslam Respublikası ilə əlaqələr qovluğu v.6, v.21 (Yığım müəllifindir).

suverenliyinin tələbi kimi meydana çıxmış və operativ surətdə həll olunmuşdu. Lakin 1992-ci ildə Barselonada Olimpiya oyunları başlananda ölkəmizin Milli Olimpiya Komitəsi Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi (BOK) tərəfindən hələ tanınmamışdı. Ona görə də ölkəmizin yalnız dörd idmançısı MDB-nin yığma komandasının tərkibində Barselona oyunlarında iştirak edə bilmişdi<sup>1</sup>.

Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi 1992-ci il yanvarın 14-də keçirilən ümumrespublika konfransında təsis edilmiş, MOK elə həmin ildə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən qeydiyyatdan keçmiş, 1992-ci ilin noyabrında Avropa Olimpiya Komitəsinin Akapulqoda keçirilmiş Baş Assambleyasında Azərbaycan MOK-nun qitə təşkilatına daxil olması haqqında qərar qəbul edilmiş, 1993-cü ilin sentyabrında isə Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin Monakoda keçirilmiş Baş Assambleyasında BOK Azərbaycan MOK-nu tanımışdı. Respublikamızın müvafiq idman təşkilatları 1994-cü ildə Avropa Futbol Birliyinə (UEFA) və başqa beynəlxalq idman təşkilatlarına üzv qəbul olunmuşdu<sup>2</sup>. MOK-un yaradılması ilə ölkəmizin Olimpiya hərəkətində yeni bir dövr başlamışdı. Artıq ölkəmiz müstəqil bir dövlət kimi Beynəlxalq Olimpiya Hərəkətinə qoşularaq, öz idman potensialını tam nümayiş etdirmək imkanı əldə etmişdi. 1997-ci il iyulun 31-də MOK-un yeni idarə heyətinin seçilməsi komitənin fəaliyyətində əsaslı dönüş yaratmış, ölkəmizdə olimpiya hərəkətinin sürətli inkişafına təkan vermiş və onun fəal surətdə Beynəlxalq Olimpiya Hərəkətinə qoşulmasını təmin etmişdi.

Dissertasiyanın II fəslı **“Azərbaycan Respublikasının turizm sahəsində beynəlxalq əlaqələrinin əsas istiqamətləri”** adlanır. Fəslin I paraqrafı **Azərbaycan Respublikasında turizmin müasir vəziyyətindən** bəhs edir.

Məlumdur ki, Şimali Azərbaycanda idman kimi, turizmin də inkişaf tarixi SSRİ dövründən başlanır<sup>3</sup>. Lakin Sovet dövründə Azərbaycan

---

<sup>1</sup> Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsi 15 il: Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsinin 15 illik yubileyinə həsr olunmuş nəşr. Bakı: Olimpiya, 2007, s. 10.

<sup>2</sup> Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsi 10 il: Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsinin 10 illik yubileyinə həsr olunmuş nəşr. Bakı: Olimpiya, 2002, s. 12; Hesabat (2005-2008) / Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsi. Bakı: Olimpiya, 2008, s. 3.

<sup>3</sup> Еганлы С.Т., Гаджиев Э.М. Международный туризм и развитие туризма в Азербайджанской Республике. Баку: Полиграф, 2003, с. 122-128.

SSR əcnəbi turistləri sərbəst şəkildə qəbul hüququna malik deyildi. Beləliklə, ölkənin turizm maraqları müdafiə olunmur, beynəlxalq turizmdən gələn gəlirin əsas hissəsi mərkəz tərəfindən mənimsənilirdi.

1990-1993-cü illərdə ölkədə mürəkkəb iqtisadi-siyasi vəziyyət, maliyyə və iqtisadi böhran, Azərbaycan torpaqlarının 20%-nin Ermənistan tərəfindən işğalı, qaçqın və məcburi köçkünlər problemi və s. dövlətin turist-ekskursiya təşkilatlarını böhran vəziyyətinə salmış, Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən ümumittifaq və beynəlxalq turist marşrutları faktiki ləğv olunmuşdu. Turizm-ekskursiya təşkilatları böhran vəziyyətindən çıxmaq üçün imkanlar axtarır, yerli əhaliyə göstərilən turist-ekskursiya xidmətinin genişləndirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər həyata keçirirdilər.

Respublikamız dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonrakı ilk illərdə xarici turist qəbulunda MDB ölkələri birinci yerdə durmuşdur. Bu ölkələrdən gələnlərin də böyük əksəriyyətini Rusiya, Ukrayna, Orta Asiya respublikaları və Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar təşkil etmişdi<sup>1</sup>. Ölkəmizə gələn turistlər içərisində ikinci yeri İran vətəndaşları tutmuşdu. İrandan Azərbaycana üz tutanların böyük əksəriyyətini sərhədyanı ticarət məqsədilə gələnlər təşkil etmişdir. İranla müqayisədə Türkiyədən Azərbaycana gələn turistlərin sayı az olmuş və azalmağa meyillik müşahidə olunmuşdu<sup>2</sup>. Avropa ölkələrindən, habelə ABŞ, Kanada və İsraildən gələnlərin sayı isə 1997-ci ildən sonar tədricən azalmışdı<sup>3</sup>.

Turizmin inkişafı üçün 18 aprel 2000-ci ildə yaradılmış Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi tərəfindən çoxlu işlər görülmüşdü<sup>4</sup>. Demək olar ki, ölkənin bütün ərazisini əhatə edən və turizm, mədəni-tarixi obyektlərinin əksəriyyəti daxil edilən, şəhər və rayonlardan keçən yeddi marşrut təsdiq olunmuşdu<sup>5</sup>. Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində turizmin inkişafı və vətənimizin beynəlxalq turizm üçün maraqlı bir ölkə kimi imicinin yüksəldilməsi məqsədilə 6 aprel 2001-ci ildə iqtisadi birlik olan Azərbaycan Turizm Sənayesinin İnkişafı İttifaqı (ATSİİ) yaradıldı.

---

<sup>1</sup> Məmmədov C.A, Soltanova H.B., Rəhimov S.H. Beynəlxalq turizmin coğrafiyası. Bakı: R.N.Novruz-94, 2002, s. 505-506.

<sup>2</sup> Məmmədov C.A, Soltanova H.B., Rəhimov S.H. Beynəlxalq turizmin coğrafiyası. Bakı: R.N.Novruz-94, 2002, s. 505-506.

<sup>3</sup> Yəni orada.

<sup>4</sup> Gənclər və İdman Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi cari arxiv sənədləri (2005-ci ildən sonra).

<sup>5</sup> Hüseyinov İ., Əfəndiyeva N. Turizmin əsasları. Bakı: Mars-print, 2007, s. 66-77.

2001-ci ildən başlayaraq ölkəmizin turizm potensialını əks etdirən sərgilər və reklam məhsulunun buraxılışı üzrə böyük iş aparılmışdı. Turizm sahəsində beynəlxalq əlaqələrin inkişafı və möhkəmləndirilməsi üçün turizmə dair əməkdaşlıq üzrə beynəlxalq müqavilələrin bağlanmasına xüsusi diqqət yetirilmişdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 avqust 2002-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2002-2005-ci illər üçün Turizmin İnkişafının Dövlət Proqramı” təsdiq olunmuş və proqrama dair “Tədbirlər proqramı” hazırlanmışdı. 2004-cü ildə Bakıda 50 turizm agentliyi, 10 mehmanxana fəaliyyət göstərmiş, ictimai işə müəssisələrinin sayı xeyli artmışdı<sup>1</sup>. Dövlətin turizm sahəsində yeritdiyi daxili və xarici siyasət, görülən işlər turizmin maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmiş, daxili və xarici turizmin inkişafı üçün şərait formalaşdırmış, beynəlxalq turizm əlaqələrini genişləndirməyə imkan vermişdi.

II fəslin II paragrafı **“Beynəlxalq turizm və Azərbaycan Respublikası” adlanır.** Bu paragrafda 1991-2005-ci illərdə ölkəmizin beynəlxalq turizm əlaqələrindən bəhs olunur. Ölkəmiz beynəlxalq aləmdə bərabərhüquqlu üzv kimi tanındıqdan sonra xarici ölkələrin turizm təşkilatları ilə ikitərəfli əməkdaşlıq haqqında müqavilələr və protokollar əsasında birgə əməkdaşlığın yaradılması, turist mübadiləsi, xarici ölkələrdə sərgilərin keçirilməsi, turizm nümayəndəliklərinin yaradılması və Beynəlxalq Turist Təşkilatına (BTT) üzv olmaq imkanı əldə etdi. Respublikamızın öz turizm potensialını beynəlxalq aləmdə tanıtdırmaq üçün fəaliyyətində geniş imkan və şərait yarandı. Bu baxımdan Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında 1996-cı ilin aprelin 22-də imzalanmış və 1999-cu ilin 22 iyunda qüvvəyə minmiş Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin 63-cü maddəsi turizm sahəsində əməkdaşlığı nəzərdə tuturdu<sup>2</sup>. Göründüyü kimi məhz bu sazişlə Azərbaycanla Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında rəsmi turizm əlaqələrinin əsası qoyulmuşdu. Nəticədə, Avropa dövlətləri ilə Azərbaycan Respublikası arasında rəsmi turist əlaqələri qurulmuşdu<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Turizm sahəsində normativ–hüquqi sənədlər / Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi. Bakı: 2003, s. 19.

<sup>2</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Turizm Baş İdarəsi Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin Avropa İttifaqı ilə əlaqələr qovluğu, v.4 (Yığım müəllifindir).

<sup>3</sup> Yenə orada. Böyük Britaniya ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Almaniya ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. “Müqavilələr” qovluğu; Yenə orada. İtaliya ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Avstriya Federativ Respublikası ilə əlaqələr qovluğu.

Göstərilən illərdə ölkəmiz Polşa, Latviya, Litva, Estoniya, Bolqarıstan, Yunanıstan və ABŞ ilə də beynəlxalq turizm əlaqələrinə xüsusi diqqət yetirmişdi<sup>1</sup>.

Bütün sahələrdə olduğu kimi turizm sahəsində də ölkəmizin ilk əlaqə qurduğu ölkə Türkiyə olmuş, ikitərəfli turizm əlaqələri 1991-ci ildən başlanmışdı<sup>2</sup>. 1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikası və Türkiyə arasında beynəlxalq turizm əlaqələri müxtəlif formada və növdə həyata keçirilmişdi<sup>3</sup>. Onların inkişafına iki ölkə arasında 1992-2005-ci illərdə imzalanmış protokollar, sazişlər və digər sənədlər ciddi təsir göstərmişdi. Onların sırasında iki sənəd xüsusi olaraq Azərbaycan və Türkiyə respublikaları arasında beynəlxalq turizmin inkişafına aid olmuşdu. Bu sənədlərdən biri 1992-ci il noyabrın 2-də Ankarada imzalanmış Azərbaycan və Türkiyə hökumətləri arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında müqavilə, ikincisi isə 1993-cü ilin martın 4-də Bakıda yenə də turizm sahəsinə aid imzalanmış saziş olmuşdu<sup>4</sup>. Təssüflər olsun ki, 1992-1993-cü illərdə iki ölkə arasında turist əlaqələrinin inkişafına bu müqavilələr heç bir təsir göstərmək imkanına malik olmamış, kağız üzərində qalmışdı. Buna təbii ki, ərazimizdə davam edən müharibə, siyasi hakimiyyət uğrunda mübarizə və özbaşınalıq da öz təsirini göstərmişdi. Lakin bu vəziyyət çox uzun çəkməmişdi. Mərhum prezident H.Ə.Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə əlaqədar olaraq bu sahədə də vəziyyət düzəlməyə başladı. 9 fevral 1994-cü ildə prezident H.Ə.Əliyev tərəfindən Ankarada Azərbaycan və Türkiyə arasında elmi, texniki, sosial, mədəni və iqtisadi sahələrdə əməkdaşlıq haqqında saziş imzalanmışdı. Bu müqavilə ölkələr arasında yuxarıda göstərilən sahələrdəki əlaqələrdə baza rolunu oynamaqla yanaşı, intensiv beynəlxalq turizm əlaqələrinin inkişafını da təmin etmişdi<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> Yenə orada. Polşa, Latviya, Litva və Estoniya Respublikaları ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Bolqarıstan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. Yunanıstan Respublikası ilə əlaqələr qovluğu; Yenə orada. ABŞ ilə əlaqələr qovluğu.

<sup>2</sup> Azərbaycan Turizm Sənayesinin İnkişafı İttifaqının statistik məlumatlar qovluğu (Dövlət Sərhəd Xidmətinin məlumatlarına əsasən).

<sup>3</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Turizm Baş İdarəsi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsinin Türkiyə Respublikası ilə əlaqələr qovluğu №1, Türkiyə-2002-2003; №2

<sup>4</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Turizm Baş İdarəsi Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin Müqavilələr qovluğu.

<sup>5</sup> Qaffarov T. Azərbaycan Respublikası. Əsrə bərabər on il (1991-2001). Bakı: Tural-Ə, 2001, s. 213

MDB ölkələri ilə Azərbaycanın beynəlxalq turizm əlaqələrinin tarixi də kifayət qədər maraqlıdır<sup>1</sup>. 1993-cü ilin sentyabrın 19-da Azərbaycan Respublikası MDB-yə üzv oldu və bunun nəticəsində əldə olunan imkanlar ölkəmizin həmin ölkələrlə əlaqələrinin məzmununa da öz təsirini göstərdi. Bu isə təsadüfi deyildir. Ona görə ki, MDB Azərbaycan Respublikasının turizm əlaqələri sahəsində böyük keçmiş olan ölkələrdən ibarətdir. Eyni zamanda, MDB-ni təşkil edən ölkələrdə çoxlu azərbaycanlıların yaşadıklarını nəzərdən qaçırmaq lazımdır. Məhz buna görə də ölkəmizin xarici siyasətində MDB ölkələri ilə, xüsusilə azərbaycanlıların daha çox yaşadığı respublikalar ilə hərtərəfli əlaqələrin qurulub inkişaf etdirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilmişdi<sup>2</sup>. Bu istiqamətdə tədqiqat dövründə Azərbaycan Respublikası və MDB ölkələri dövlət başçılarının qarşılıqlı rəsmi səfərləri və həmin səfərlər zamanı çoxlu miqdarda dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələrin imzalanması beynəlxalq əlaqələrimizdə az rol oynamamışdı. Həmin dövrdə müxtəlif sahələrdə saziş və müqavilələrin imzalanması ilə yanaşı, ölkələr arasında turizmin əhəmiyyəti nəzərə alınaraq bu sahədə də müqavilələr, sazişlər, protokollar və digər sənədlər imzalanmışdı. Məhz bu addımlar da Azərbaycan Respublikası ilə MDB ölkələri arasında beynəlxalq turizm sahəsində hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı üçün hüquqi bazanı formalaşdırmışdı. MDB ölkələri ilə Azərbaycan Respublikasının turizm əlaqələrində əsas yerlərdən birini 2002-ci ildən ölkəmizdə hər il keçirilən beynəlxalq turizm sərgiləri və eyni zamanda MDB ölkələrində keçirilən eyni xarakterli tədbirlər olmuşdu. Bu ölkələrlə turizm əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi QDİƏT və GÜÖAM çərçivəsində də davam etdirilmişdir. Bütün təşkilatlarda olduğu kimi ermənilər MDB-də də Azərbaycan Respublikasına qarşı yalan və böhtan kampaniyası apardıqları üçün respublikamızın müvafiq nazirliyi turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında sazişə üzv dövlətlərin keçmiş katibi V.İ.Çıbuxaya MDB-yə üzv dövlətlərin bəzilərinin turizmə aid internet səhifələrində Dağlıq Qarabağda turizmin

---

<sup>1</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi Rusiya Federasiyası ilə əlaqələr qovluğu №1; №2; Gənclər, Yənə orada. Rusiya Federasiyası vilayətlər qovluğu.

<sup>2</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Turizm Baş İdarəsinin Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin MDB Təşkilatı ilə əlaqələr qovluğu, "MDB ilə əlaqələr haqqında arayış".

inkişafına dair məlumatlar getdiyini və bunun dərhal düzəldilməsinin vacibliyini bildirmişdi<sup>1</sup>.

Demək lazımdır ki, 1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikası ilə MDB ölkələri arasında beynəlxalq turizm əlaqələri çətinliklərə baxmayaraq bir sıra müsbət nəticələr vermiş, bu sahədə xeyli uğurlar əldə olunmuşdu.

Müxtəlif əlaqələr sistemində ölkəmizin Asiya və Afrika ölkələri ilə turizm əlaqələri xüsusi maraq doğurur. Asiya ölkələri ilə də turizm əlaqələrinin genişləndirilməsində əsas yerlərdən birini tutan tədbirlər ölkəmizdə hər il keçirilən beynəlxalq turizm sərgisi və eyni zamanda göstərilən ölkələrdə keçirilən turizm sərgiləri böyük əhəmiyyət kəsb etmişdi. Təkcə həmin sahədə respublikamız Asiya qitəsinin ona yaxın ölkəsi ilə müqavilə və saziş bağlamışdır. Bu istiqamətdə dövlətimizin göstərilən qitənin ən iri dövlətlərindən biri olan İran İslam Respublikası ilə turizm əlaqələrinə nəzər salmamaq olmaz. Ölkəmiz müstəqillik əldə edəndən sonra İran ilə ictimai həyatın başqa sahələrində olduğu kimi, turizm sahəsində də əməkdaşlığın yeni dövrünə qədəm qoymuşdu. 9 dekabr 1994-cü ildə Azərbaycan ilə İran respublikaları arasında bağlanmış mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq haqqında sazişin 13-cü maddəsinə əsasən tərəflər turizmin təşkilini nəzər-diqqətdə saxlamalı idilər. Qeyd edək ki, bu hüquqi cəhd nəticəsiz qalmamışdı. 18 avqust 2003-cü ilə qədər olan müddətdə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən 9 turist şirkəti İranın müvafiq şirkətləri ilə müqavilə əsasında turist mübadiləsi ilə məşğul olmuşdu<sup>2</sup>.

Ölkəmiz Pakistan İslam Respublikası ilə də beynəlxalq turizm əlaqələrinə xüsusi diqqət yetirmişdi. 9 oktyabr 1995-ci ildə Bakıda imzalanmış Azərbaycan və Pakistan respublikaları hökumətləri arasında mədəni, elmi və humanitar əlaqələr haqqında sazişin 8-ci maddəsində tərəflər idman və turizm sahəsində əməkdaşlığı inkişaf etdirmək bərsində öz üzərlərinə təhəddüdlər götürürdülər<sup>3</sup>. Ölkələrimiz arasında turizm sahəsində inkişafda olan əlaqələrin genişlənməsinə prezident H.Ə.Əliyevin Pakistan İslam Respublikasına 1996-cı ildəki səfərinin böyük təsiri olmuşdu. Prezident H.Ə.Əliyevin bu səfəri zamanı 10 aprel 1996-cı ildə

---

<sup>1</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Turizm Baş İdarəsinin Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin MDB Təşkilatı ilə əlaqələr qovluğu, "MDB ilə əlaqələr haqqında arayış".

<sup>2</sup> Yenə orada. İran İslam Respublikası ilə əlaqələr qovluğu, v.29 (Yığım müəllifindir).

<sup>3</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi Pakistan İslam Respublikası ilə əlaqələr qovluğu, v.2 (Yığım müəllifindir).



İslamabadda Azərbaycan və Pakistan respublikaları arasında “Turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında anlaşma memorandumu” imzalanmışdı<sup>1</sup>. Azərbaycan ilə Pakistan respublikaları arasında turizm əlaqələrinin möhkəmlənib inkişaf etməsində iki ölkə arasında İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiyanın və 1993-1998-ci illər ərzində iki ölkə arasında turist mübadiləsi aparılmasında Bakı-Kəraçi aviareysinin fəaliyyət göstərməsinin böyük rolu olmuşdu. Lakin həmin reysin fəaliyyətinin dayandırılması ölkələr arasında turizm əlaqələrinin zəifləməsinə səbəb olmuşdur. Ümid etmək olar ki, 2004-cü ilin iyulunda Bakıda imzalanmış Azərbaycan və Pakistan hökumətləri arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş ölkələrimizin bu sahədə əməkdaşlığına böyük təkan verəcəkdir.

Turizm sahəsində Azərbaycan Respublikasının əlaqələrini genişləndirmək istədiyi ölkələrdən biri də Çin Xalq Respublikasıdır. Azərbaycanın turizm sahəsində qardaş Türkiyədən sonra müqavilə bağladığı ilk ölkə ÇXR olmuşdu. Azərbaycan və Çin arasında əməkdaşlığın əsası 7-11 mart 1994-cü ildə ölkəmizin prezidenti H.Ə.Əliyevin Çinə rəsmi səfəri zamanı qoyulmuşdu. Bu səfər zamanı Çin ilə turizm sazişinə xüsusi əhəmiyyət verilmişdi<sup>2</sup>. Nəticədə bu görüş zamanı bir sıra sənədlər arasında “Turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında hökumətlərarası saziş”lə yanaşı “Azərbaycan ilə Çin hökuməti arasında qrup turist səfərləri zamanı vizaların alınmaması haqqında saziş”də imzalanmışdı<sup>3</sup>. 7-9 aprel 2005-ci ildə Bakıda keçirilmiş “AİTF-2005” 4-cü ABTS-də Çinin turist şirkətləri də iştirak etmişdi.

Tədqiq olunan illərdə ölkəmiz ilə İsrail arasında da rəsmi beynəlxalq turizm əlaqələri yaranıb inkişaf etmişdi. Adı çəkilən ölkə ilə Azərbaycan arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq həyata keçirilərkən ölkəmizdə yaşayan etnik yəhudilərin mövcudluğu nəzərə alındığından çox maraqlıdır. Tədqiqat dövründə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən “Bakı

---

<sup>1</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Turizm Baş İdarəsi Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin Müqavilələr qovluğu.

<sup>2</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi Çin Xalq Respublikası ilə əlaqələr qovluğu №1, v.4 (Yığım müəllifindir).

<sup>3</sup> Yəne orada. Çin Xalq Respublikası ilə əlaqələr qovluğu №2, v. 1-2 (Yığım müəllifindir).

Səyahətlər və Ekskursiyalar Bürosu”, “İmprotex Travel” və ”İntur Turizm” şirkətləri də İsrail ilə turist mübadiləsi aparmışdılar<sup>1</sup>.

Tədqiq olunan dövrdə nüfuzlu ərəb ölkələrindən olan Misir, İordaniya, Birləşmiş Ərəb Əmirliyi və Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı ilə ölkəmiz arasında da turizm əlaqələrinin yaradılması və inkişafına xüsusi diqqət yetirilmişdi<sup>2</sup>. Ərəb dövlətləri ilə ölkəmiz arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq həm də ÜTT-e və İKT-e çərçivəsində aparılmışdı.

Tədqiq olunan dövrdə Azərbaycanın bu formada beynəlxalq turizm əlaqələri Malaziya, Tailand, İndoneziya, Bruney Sultanlığı və Hindistan ilə də olmuşdu<sup>3</sup>. 2003-cü il aprelin 17-19-da II Azərbaycan Beynəlxalq turizm sərgisində 12 ölkə, o cümlədən Malaziya və Tailand iştirak etmişdi<sup>4</sup>.

Dövlət müstəqilliyinin qazanılmasından keçən ilk on beş il ərzində Azərbaycan Respublikasının zəngin təbiəti və təkrarolunmaz abidələrə malik olan ərazisi məşhur beynəlxalq turist marşrutlarına daxil olmuş, ölkəmiz ümumdünya turizm ailəsinin üzvünə çevrilmişdi. Qısa müddət ərzində bu sahənin aşağıdan yuxarıyadək tənzimlənən bitkin strukturu yaradılmış, turizm, o cümlədən də beynəlxalq turizm iqtisadiyyatımızın qeyri-neft strukturunun bir sıra başqa sahələri kimi ölkəmizin və xalqımızın firavanlığını təmin edən qaynaqlardan birini təşkil etməyə doğru yönəlmişdi.

“Nəticə” hissəsində tədqiqatın gedişində əldə olunmuş başlıca elmi-nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilmişdir.

---

<sup>1</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr Şöbəsi İsrail Respublikası ilə əlaqələr qovluğu, v.4 (Yığım müəllifidir).

<sup>2</sup> Misir Səfirliyinin mədəniyyət mərkəzi: Azərbaycan Respublikası və Misir Ərəb Respublikası arasında mədəniyyət və turizm sahələrində ikitərəfli əməkdaşlıq barədə arayış; İordaniya Səfirliyinin cari arxiv sənədləri: İordaniya-Azərbaycan əlaqələri; Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi cari arxiv sənədləri (2009-cu il).

<sup>3</sup> Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi Turizm Baş İdarəsinin Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin Hindistan və İndoneziya Respublikaları, Malayziya və Bruney Sultanlığı ilə əlaqələr qovluğu, v.1-13 (Yığım müəllifidir).

<sup>4</sup> www.aif.iteca.az, E-mail:tourism@iteca.baku.az (2005)

**Dissertasiyanın əsas məzmunu və müddəaları müəllifin  
aşağıdakı məqalələrində öz əksini tapmışdır:**

1. Azərbaycan-MDB ölkələri beynəlxalq turizm əlaqələri sistemində (1991-2005-ci illər) // Tarix və onun problemləri, Bakı, Tuna, 2009, №1-2, s.305-313.
2. Azərbaycan-Asiya və Afrika ölkələri beynəlxalq turizm əlaqələri sistemində (1991-2005-ci illər) // Pedaqoji Universitetin Xəbərləri, Bakı, Nurlan, 2009, №3, s.83-94.
3. Azərbaycanın Avropa dövlətləri ilə turizm əlaqələri (1991-2005-ci illər) // Dirçəliş XXI əsr, Bakı, 2010, mart-aprel, 143-144, s.320-332.
4. Азербайджан в системе международных туристических отношений с Россией (1991-2005 годы) // Вопросы гуманитарных наук, Москва, Спутник, 2009, №4 (42), с.65-71.
5. Azərbaycan-Türkiyə Uluslararası Turizm İlişkileri // Türkiyə Turizmçilər Federasiyasının TÜROFED, İstanbul, 2009 31 aprel, s.57-64. E-Dergi [www.turofeddergi.com](http://www.turofeddergi.com)
6. Международные связи Азербайджанской Республики со странами СНГ в области спорта (1991-2005 годы) // Международный научный журнал Кавказ и Мир, №10, стр. 158-164, Тбилиси 2011.
7. Спортивные связи Азербайджанской Республики с тюркоязычными государствами (1991-2005 гг.) // Президиум Национальной Академии Наук Азербайджана - Азербайджан и азербайджанцы, №1-2, стр. 216-221, Баку 2012.
8. Azərbaycan Respublikasının Türkiyə Cumhuriyyəti ilə beynəlxalq idman əlaqələri (1991-2005) // Azərbaycan Respublikası: uğurlar və perspektivlər . Bakı 16 noyabr 2011-ci il. Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2012, s. 180-184.
9. Azərbaycan beynəlxalq turizm əlaqələri sistemində (1991-2005) // Tarix İnstitutunun Elmi əsərləri, 2010, №34 ( istehsalatdadır)

**Азербайджанская Республика в системе международных связей в  
области спорта и туризма  
(1991-2005 гг.)**

**РЕЗЮМЕ**

В данной диссертации исследуются международные связи Азербайджанской Республики в области спорта и туризма с 1991 по 2005 гг.

Во введении обоснованы актуальность и научная значимость исследуемой проблемы, дан обзор литературы и анализ источников, сформулированы основные цели и задачи диссертации, определены новизна и практическая значимость исследования.

В первой главе исследуется материально-техническая база азербайджанского спорта после восстановления государственной независимости Азербайджанской Республики в 1991 году, а также анализируется политика нашего государства по созданию и развитию спортивных взаимосвязей с различными государствами и международными организациями.

Во второй главе анализируется состояние туризма в Азербайджанской Республике, государственная политика в этой сфере, а также связи нашего туризма с различными государствами, глобальными и региональными организациями, подписанные договора, контракты и, в связи с этим, их выполнение, а также анализируются статистические данные, относящиеся к туризму. Также в этой главе нашёл свое отражение разгром материально-технической базы спорта и туризма, который произошёл в результате армянского вторжения, и донесение об этом правды мировому сообществу.

Наконец, в заключении обобщаются результаты исследования, дан ряд практических рекомендаций для дальнейшего развития международных спортивных и туристических связей Азербайджанской Республики.

**The Azerbaijan Republic in the system of international sport and  
tourism nrelations  
(1991-2005)**

**SUMMARY**

The international relations of the Azerbaijan Republic in the spheres of sport and tourism in 1991-2005 are under the investigation in this dissertation.

The actuality and the scientific value of the researched problem are settled in the introduction. There are a review of the literature and analyses of the sources, formatted the chief aim and tasks of the dissertation, detected newness and practical value of the research.

In the first chapter under the investigation is the material-technical base of sport after re-establishment of the state independence of the Azerbaijan Republic in 1991, the policy of our state on formation and development of sport relations with different states and international organizations. In the second chapter there is the analyses of the condition of tourism in the

Azerbaijan Republic, the state policy in this sphere, and also the relations of our tourism with various states, global and regional organizations, the signed agreements, contracts, and, in connection with it, their fulfilment, and also the statistic data having relations with tourism.

Also, there is an obvious reflection of destruction of material-technical base of sport and tourism which occurred as a result of Armenian invasion and in accordance with it there is a proclamation of truth about it to the world society.

At last all the results of the research are summarised in the conclusion of the dissertation. There are series of practical recommendations for further development of the Azerbaijan Republic's international sport and tourism relations.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ  
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ  
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

---

*На правах рукописи*

**ЮСИФАЛИ ЛАТИФ оглы ГАСАНОВ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА В СИСТЕМЕ  
МЕЖДУНАРОДНЫХ СВЯЗЕЙ В ОБЛАСТИ СПОРТА И  
ТУРИЗМА (1991-2005 гг)**

**Специальность:  
5503.02 – Отечественная история**

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т**

**Диссертации на соискание ученой степени  
доктора философии по истории**

**БАКУ – 2013**